

JOAN MANUEL TRESSERRAS
**LA CONSTRUCCIÓ
PERIODÍSTICA DE
L'ESDEVENIMENT I L'ESCENARI
DE L'ESTADI ESPORTIU A LA
PREMSA CATALANA (1925/1989)**

L'esdeveniment, la seva construcció històrica i la història de la comunicació

Paul Aubert defineix l'esdeveniment com una "acció del subjecte individual o col·lectiu, en la mesura que és coneguda i interpretada per un subjecte aliè al primer" (1).

Aquesta definició, inspirada en la caracterització de l'esdeveniment feta per Mario Bunge (2), compensa la seva generalitat amb la claredat de la formulació, especialment en posar l'accent en la relació entre "allò que esdevé" i la seva "significació" per a algú, o per a alguns. Eliséo Véron precisa en la mateixa direcció que "els esdeveniments socials no són objectes que poguem trobar ja fets en alguna part de la realitat", i que, en conseqüència, "ens són donats a conèixer immediatament pels mitjans" sinó que, al capdavall, "només existeixen en la mesura que aquells mitjans els elaboren" (3).

Des d'aquest tipus de definicions, la història de la comunicació social troba que la construcció de l'esdeveniment, com a part fonamental de la construcció social de la realitat, és una pràctica habitual en la producció cultural de totes les societats, no només les

massificades. I si considerem, amb el propi Véron, que “*els mitjans informatius són el lloc on les societats industrials produeixen la nostra realitat*” (4), allò que podem preguntar-nos és: en quin lloc es produïa la realitat abans que aquestes societats nostres fossin industrials? Hi havia pròpiament “esdeveniments” en les societats preindustrials? Les característiques de la seva producció són homologables amb les que, per exemple, descrivim per a l’esdeveniment periodístic de masses?

Les tècniques actuals de construcció periodística de l’esdeveniment no són, evidentment, equiparables a algunes antecessores més o menys rudimentàries. Però, en canvi, voldria cridar l’atenció sobre tres aspectes del discurs de Véron que Enric Marín (5) destaca com a paradigmàtics: la ideologia de l’objectivitat com a suplantadora habitual de l’examen autocrític de la legitimitat de la informació vehiculada pels mitjans de comunicació de masses; el fet que l’esdeveniment sigui produït pels mateixos mitjans; que la producció de l’esdeveniment, sobre la base d’una acció tòpica dels diversos mitjans, genera “*una unificació imaginària*”.

Tots aquests aspectes podem trobar-los en algunes formes establertes de construcció social de la realitat (de l’esdeveniment històric). Més encara, qualsevol societat una mica complexa té especialistes en allò que avui diem la construcció de l’esdeveniment. I aquests especialistes seleccionen esdeveniments, els narren (construeixen) amb unes tècniques prou ben establertes, els difonen, els popularitzen i, sovint, els fixen en la memòria col·lectiva.

¿No és a l’objectivitat que apel·la Ramon Muntaner quan —com ha assenyalat amb tanta perspicàcia Fuster— amb el seu “jo” inicial compromet la certesa del relat? “*Jo viu*”, “*e així per vista, no per oïda, vos puc dir açò*”, “*null hom no podria recontar la veritat com jo faç*” (6). En paraules de Joan Fuster, “*Muntaner s’eregeix en garant de la veracitat d’allò que explica*” (7). En molts aspectes la seva pretensió s’assembla a la que periodistes i mitjans d’avui comparteixen. I resulta potser més convincent aquell “jo”—primera persona enunciativa explícita, revalorada fins a l’extrem en l’anomenat, paradoxalment, “nou periodisme”— que el recurs a les “filtracions” o a les “fonts ben informades”, “fonts properes” i altres “rutines” corrents d’objectivitat i petició de crèdit al lector. Ja Pere el Gran, en la segona meitat del segle XIII, havia legislat per als troters de bústia que “*no gosen dir ni contar ningunes noves novelles que ells no hagen vistes o si les han oydes contar conten-les així com les hauran oydes*” (8).

Semblantment, pel que fa al protagonisme dels mitjans i a la “*unificació imaginària*”, no ofereix massa dubtes d’interpretació d’intencions l’actitud dels Jurats de València en la difusió dels resultats del parlament de Casp, el 1412, enviant ambaixades i joglars que en donaven notícia, així com de les festes organitzades amb aquell motiu (9). Les festes i el desplegament informatiu construïen l’esdeveniment del Compromís i tendien a unificar-ne el sentit. A propòsit de la mort d’Alfons el Magnànim, el 1458, els mateixos Jurats de València, incrèduls de la nova arribada amb el correu de Barcelona, en demanaren confirmació al rei de Navarra i “*cursaren lletres avisant de la trista nova a totes les viles reials*” (10). Ricard Blasco explica també que “*quan el divendres 22 d’octubre de 1472 se sabè a València que Joan II havia entrat a Barcelona el dissabte anterior, posant fi a la llarga revolució catalana, es revoltaren les campanes de la Seu i de totes les parròquies. El toc alertà els ciutadans, que poc després sentien la crida en la qual, a més d’informar de la fausta nova, s’hi anunciaven els tres dies de festa i d’alimares que celebraria la ciutat*” (11).

Aquestes intervencions “informatives” des de les institucions o des dels nuclis de poder, aprofitant en cada moment totes les possibilitats del sistema de comunicació, deixen constància exclusiva, tal i com succeirà amb les relacions, noves, cartes, fulls voltans, primeres gacetes i altres exemplars de protoperiodisme, de fets seleccionats, tinguts com a particularment rellevants. Hi trobem fets reials, fets d’armes, catàstrofes naturals, bodes i naixements... Les coses, amb l’“agenda setting” no semblen haver canviat pas tant. Tot i que Paul Aubert distingeix, extrapolant-los, els conceptes d’esdeveniment que historiadors i periodistes fan servir (esdeveniment històric/esdeveniment periodístic) —“*el primer busca la sèrie, mentre que el segon espera trobar el fet únic*” (12)—, la frontera és, en realitat, molt menys clara. També l’historiador queda seduït per la singularitat que li proporcionen alguns “documents informatius” i, al mateix temps, l’informatador tendeix a privilegiar rutinàriament alguns actes seriatos, relatius a alguns temes predeterminats, i a despreciar tota singularitat que no incorpori evidenciades les condicions de la seva espectacularització.

* * * *

L’establiment d’una tipologia fonamentada en les diferències més significatives que hom pot observar entre els diversos processos

socials històrics de construcció de l'esdeveniment i de la realitat és una tasca complexa que la història de la comunicació social segurament encara no és en condicions d'abordar de manera satisfactòria. Tanmateix, podem apuntar algunes orientacions sobre possibles criteris de discerniment entre els hipotètics models.

- avaluació de les tècniques i els mitjans de producció a l'abast en cada moment; estimació dels seus límits, del grau d'aprofitament i del nivell d'imperativitat que comporten de cara a les formes de la "producció" d'esdeveniments;

- anàlisi dels condicionaments derivats de l'organització social considerada, que ho és també de la producció/construcció de la realitat/esdeveniment;

- estimació de la quantitat d'informació suministrada; estimació del lloc i de la importància relativa que els esdeveniments/notícia ocupen en la memòria històrica i la cosmovisió del grup o la societat en qüestió;

- l'establiment de quins són els escenaris i els temes especialment privilegiats com a escenaris i materials per a la confecció d'esdeveniment

- avaluació en cada cas del diferent discerniment entre allò que és "actual" i allò altre que és "històric"

- estudi de les coincidències i divergències entre les estructures narratives predominants en cada moment

- determinació de la particular condició i qualificació dels "especialistes" a qui és atribuïda la "construcció" informativa dels esdeveniments; seguiment de les petjades de la seva hipotètica consciència específica o no d'estar participant en un gran procés de producció/reproducció/representació de la realitat.

II

Els escenaris en la construcció de l'esdeveniment periodístic de masses. Anomalia i singularitat en l'escenografia catalana contemporània.

Deixant de banda, però, l'excursió pels viarans històrics seguits per la narració d'esdeveniments, interessa en aquestes pàgines de centrar la nostra atenció en la construcció periodística de l'esdeveniment tal i com aquesta es produeix en una societat de comunicació de masses. Més encara, el nostre objectiu es concentra en un dels factors apuntats que intervenen en la producció d'esdeveniments, el

factor escenogràfic: el lloc (escenari) i la disposició del lloc (escenografia) en el qual determinat tipus d'esdeveniments solen realitzar-se/representar-se. I això en una societat de comunicació de masses específica: la catalana.

La importància dels escenaris i el seu valor simptomàtic respecte de l'evolució de les formes històriques de construcció d'esdeveniments ve avalat per la seva redundància. Els escenaris cortesans, els litúrgics, els camps de batalla; palaus, catedrals, castells. Espais reals, de vegades, d'altres més aviat receptacles temàtics.

Situats en aquesta via de reflexió, en referir-nos al sistema social i comunicatiu català de masses ho fem en un marc històric que conté algunes peculiaritats significatives. Assenyaladament, que es tracta d'un subjecte comunitari crònicament caracteritzat per la no disponibilitat d'un escenari polític propi/específic complet. O bé, dient-ho de manera més matisada, disposant només episòdicament d'un escenari polític i, encara, mai no homologable completament a l'escenari polític per excel·lència: l'Estat.

És en funció d'aquesta anterior asseveració que em sembla possible d'assajar una hipòtesi "catalana" sobre la qüestió, considerant que quan algun dels escenaris tòpics de qualsevol mitjà comunicatiu manca, se'n ressent tot l'ecosistema comunicatiu afectat i entren en joc factors (escenaris) de compensació. Aquests escenaris de compensació incorporarien, doncs, a les seves funcions específiques trets substitutoris dels escenaris ocults o, senzillament, inexistents.

Concretant, la hipòtesi podria ser formulada així: la feblesa de l'escenari polític institucional català durant la construcció de la societat de comunicació de masses provoca l'inflament significatiu, simbòlic, d'altres escenaris. Això és perceptible en alguns escenaris paradigmàtics de la societat massificada, com ara la sala d'espectacles, la plaça de braus o l'estadi (13). Molt especialment l'estadi, el més massiu dels escenaris no improvisats; aquell edificat justament per a contenir pràctiques esportives convertides en espectacles més o menys ritualitzats; l'espai de la simulació per antonomàsia d'una de les temàtiques més espectacularitzables: l'esport.

* * * *

Sobre la relació entre l'esport i la política s'han fet tota mena de reflexions. Alguns resultats esportius han tingut una considerable transcendència política, així com els canvis de cojuntura política han condicionat gairebé sempre la vida de les entitats i clubs esportius

(14). La instrumentalització de grans esdeveniments esportius a càrrec dels estats (jocs olímpics de Berlín, 1936; campionat mundial de futbol d'Argentina, 1978) o la celebració festiva d'actes "demostratius" d'intencionalitat política calculada des dels estats o des de qualsevol grup de pressió (demostracions sindicals del franquisme al Santiago Bernabeu de Madrid; acte "Som una Nació" de la Crida a la Solidaritat al nou Camp) és moneda coneguda de tothom.

Voldria referir-me, però, a dos esdeveniments (periodístics i històrics). L'un correspon a la fase inicial de la construcció de la societat catalana de masses, l'altre és un fet recent de projecció gairebé mundial. Ambdós contenen elements d'esdeveniment imprevist tot i que el segon ja havia estat concebut com a gran esdeveniment, però de característiques protocolàries, ben diferents de les que acabaria mostrant a la fi. En un i altre esdeveniment, que presenten episodis de respectives sobtades protestes populars, la intervenció anterior i posterior de la premsa i els mitjans de comunicació fou ben desigual. L'estadi fou l'escenari genèric de tots dos esdeveniments, gairebé ocultat el primer, magnificat i radiografiat el segon.

Es tracta de dos esdeveniments de caràcter polític (simbòlicopolític) originats en el marc de dos estadis esportius i a propòsit de la celebració d'encontres esportius. I, encara, es tracta de dos esdeveniments versemblantment espontanis i —en part, si més no— desencadenats per una escenografia poc atenta a la sensibilitat d'un públic predisposat que acabà manifestant el seu desacord. D'actes d'aquesta mena, i amb un desenllaç similar, en podríem trobar a grapats. He triat aquests dos, però, per la seva transparència i pels seus "punts de contacte":

Juny de 1925

Al camp de les Corts, inaugurat el 20 de maig de 1922 i propietat del Club de Futbol Barcelona, és a punt de celebrar-se un partit d'homenatge a l'Orfeó Català, entitat represaliada pel seu catalanisme per la dictadura del general Primo de Rivera. El partit, el dia 14 de juny de 1925, enfronta el Júpiter i el Barcelona. Per acabar de donar relleu a l'acte, i aprofitant l'estada al port de la ciutat de vaixells de l'Esquadra Anglesa, l'organització en convida la banda musical i li encarrega la interpretació d'himnes i altra música commemorativa. Així mateix es reparteixen entrades entre els mariners britànics. Arribada l'hora del partit, la banda arrenca a

interpretar la *Marcha Real*. L'esbroncament a la graderia es generalitza. Les altres intervencions són seguides respectuosament. La reacció del públic transcendeix al carrer sobretot com a conseqüència de la reacció del règim: el governador civil de Barcelona, Milans del Bosch, decreta la clausura de l'estadi durant sis mesos.

Davant l'acte simbòlic de contestació a la monarquia i la dictadura, imprevist i espontani, la premsa actua amb tendència a minimitzar el fet. La censura, és clar, també hi deuria pesar. La majoria de comentaris se'n fan ressò, lamenten els fets i procuren reduir la qüestió a una dimensió irrellevant que contrasta amb la mesura governativa. Hom parla de "*escaso público*", "*diversidad de opiniones*", "*el conjunto orquestal dejaba mucho que desear*", "*uns centenars*", "*sanció inoportuna*", "*muchos espectadores ajenos al fútbol*"... (15)

Setembre de 1989

Falta una setmana per la celebració de l'Onze de Setembre, diada nacional de Catalunya, quan ha de tenir lloc la inauguració oficial — i mundial, via "mass-media" — de l'Estadi Olímpic de Montjuïc. Un mes abans, a manera d'assaig, s'hi han desenvolupat uns campionats estatals d'atletisme que han servit per fer una apologia de la instal·lació, encara inacabada. L'acte *urbi et orbi* es presentat per la premsa com una prova "*per demostrar al món que sabem fer les coses bé*" i que els Jocs Olímpics de 1992, esdeveniment històric anunciat i prefabricat per excel·lència, "*seran un èxit*". Periodistes i polítics sentencien una i altra vegada que "*ens hi juguem la imatge de la ciutat i del país*".

Uns quants dies abans, paral·lelament a la construcció del clímax que sol precedir qualsevol esdeveniment anunciat, un rotatiu ha informat de l'existència d'una trama a càrrec de l'ADOC (Associació per a la Delegació Olímpica Catalana) i el COC (entitat promotora del reconeixement del Comitè Olímpic Català) per boicotejar l'acte inaugural. Es parla de l'adquisició de 5.000 entrades. Malgrat l'exagerat de la xifra, la possibilitat real d'un boicot o d'alguna transgressió simbòlica, aprofitant la publicitat mundial de l'acte, ha començat a prendre cos entre els sectors radicals nacionalitaris

El dia de l'acte, la possible exteriorització de reivindicacions nacionals (comitè olímpic propi, autodeterminació) és una de les incògnites de l'esdeveniment, però no pas, ni de bon tros, la més important. Mica en mica, es van enfilant un seguit de casualitats i de

“inconveniències” organitzatives que acabaran amb la paciència de la majoria del públic assistent: poca fluïdesa i flexibilitat dels accessos; un control policial abusiu i agressiu (16); unes condicions climatològiques amenaçantment adverses, que es desencadenaren en el just i precís moment d'iniciar-se l'acte inaugural; retard de més de mitja hora sense cap explicació pel sistema de megafonia, perceptiblement degut a la incompareixença del rei d'Espanya a la llotja presidencial; predomini injustificat de la llengua castellana als missatges irrellevants de megafonia i en els cartells electrònics; etc. D'aquesta manera, l'arribada simultània a l'estadi del rei, la pluja i l'himne d'Espanya va desencadenar una pitada majoritària que va convertir-se, de cop i volta, en la primera manifestació massiva crítica vers la figura del rei i la monarquia, des de l'inici de la transició política espanyola. El clímax col·lectiu va mantenir-se durant els discursos, ben poc hàbils donades les circumstàncies, i fins arribà al sarcasme en fer-se patent que l'aigua començava a negar algunes parts nobles de la instal·lació.

La doble condició d'espectador *in situ* i de posterior teleespectador de la gravació en vídeo de la transmissió de TVE, permet d'establir fins a quin punt davant d'un esdeveniment previsible (cerimònia inaugural), la transmissió televisiva va poder ocultar allò que s'estava produint en directe, servint-se de material documental, evitant que les càmeres mostressin les pancartes reivindicatives, anul·lant el so, i amb tota mena d'altres recursos. Els professionals de TVE, doncs, sabien perfectament que el mitjà era una peça clau en la construcció d'aquell esdeveniment. I van tendir a actuar com a guàrdia protectora del rei i de l'estat, amagant fins on van poder allò que estava succeint. L'intent evident d'ocultació a càrrec de TVE va esdevenir, així, un element fonamental en la construcció del “nou” esdeveniment.

La premsa i la ràdio, en canvi, van encarregar-se, a posteriori, de construir la dimensió política de l'esdeveniment, en diverses versions, segons els interessos, fidelitats i obsessions de cada mitjà. I l'esdeveniment s'eixamplà durant dies i setmanes, pràcticament fins els pactes de precampanya electoral. Entre la dimonització dels “independentistas y pujolistas” que apareixien com responsables, segons uns, de tots els mals del dia “tràgic”, i la denúncia dels altres de l'“obra mal feta” que hauria causat tots els rebomboris posteriors. També aquests mitjans van afanyar-se, amb plena consciència, a la construcció calculada de l'esdeveniment.

En resum, d'una banda, la participació dels mitjans fou present en

tota la seqüència de la producció de l'esdeveniment (anunciat/ programat). Paradoxalment, de tot l'esdeveniment real que era transmès en directe, allò que hi hagué d'espontani, viu i imprevisit "quasi" va poder ser amagat per TVE. L'acció posterior dels mitjans li donà una dimensió política i fins "històrica", amb tot un ventall de versions i interpretacions a triar.

El periodista radiofònic espanyol José María García, enmig d'una arenga, afirmava literalment que *"cal ser fill de molt mala mare (...) quan està en joc el nom d'Espanya, quan hi és el primer dels nostres espanyols, el rei, i quan hi ha una bandera, per anar a l'estadi, aprofitar un esdeveniment esportiu, per xiular el nostre rei, per putejar, amb perdó, els nostres esportistes, i per mullar-se en la nostra bandera"*. Però la clau de la seva indignació l'explicava tot seguit amb transparència: *"Què vostès volen fer manifestacions, que vostès volen demanar el que vulguin, ho demanen. Però no quan mil periodistes del món sencer, quan la televisió de tot el món està servint la imatge d'Espanya als cinc continents"* (17).

La consciència de com els mitjans construeixen l'esdeveniment apareix en aquest cas com a gairebé "naturalitzada" pel periodista. Com la versió en veu alta del "discurs interior" dels responsables de la transmissió de TVE.

* * * *

El 1925 a les Corts es va produir un esdeveniment que encara mostrava totes les característiques de l'esdeveniment tradicional. Malgrat la presència dels mitjans de comunicació i el tractament realitzat per la premsa.

El 1989 a Montjuïc es va produir un esdeveniment de masses paradigmàtic pel que fa al paper que hi tingueren els mitjans. I, tanmateix, cap dels mitjans no s'havia proposat de convertir la inauguració "esportiva" en esdeveniment polític d'una certa dimensió històrica. Foren, en un i altre cas, manifestacions crítiques populars que implicaven la institució monàrquica, però la lògica de la difusió que reberen i el protagonisme previ, simultani i posterior dels mitjans de comunicació, parla de dos moments extrems en el trànsit des d'una societat de comunicació tradicional, a punt de desaparèixer, vers una societat de comunicació de masses completament establerta.

Notes:

- (1).- Paul Aubert, 'El acontecimiento', dins de Manuel Tuñón de Lara (dir), *La prensa de los siglos XIX y XX*, Univ. del País Vasco, Bilbao, 1986. Pàg. 50.
- (2).- Referència indicada pel propi Paul Aubert en el treball anteriorment citat: Mario Bunge, *La investigación científica*, Ariel, Barcelona, 1983; pàgs. 717-725.
- (3).- Eliséo Véron, *Construir el acontecimiento*, Gedisa, Buenos Aires, 1983.
- (4).- *Ibidem*.
- (5).- Enric Marín a *La prensa de Barcelona durant la Segona República (1931-1936)*, U.A.B., Bellaterra, 1989.
- (6).- Ramon Muntaner, *Crònica*, Ed. 62^a "La Caixa", Barcelona, 1979.
- (7).- Joan Fuster, en el pròleg a l'obra de Muntaner de l'edició citada.
- (8).- Ricard Blasco, *La prensa del País Valencià (1790-1983)*, Inst. Alfons el Magnànim, València, 1983. Pàg. 19.
- (9).- *Ibidem*. Pàg. 23.
- (10).- *Ibidem*. Pàg. 25.
- (11).- *Ibidem*. Recollint l'exposat per Josep Sanchis a *El Cardenal Rodrigo de Borja en Valencia*, Madrid, 1924.
- (12).- Paul Aubert, *Op. cit.* Pàg. 48.
- (13).- El "*Dietario*" editat pels Almacenes Jorba, de Barcelona, el 1937, dona aquest llistat de locals, amb data de fundació i cabuda aproximada, per a la Barcelona dels anys trenta:
 "Liceo (1848), 4.000; Novedades (1884), 2.000; Tivoli (1919), 3.000; Poliorama (1914), 1.300; Romea (1863), 1.500; Victoria (1916), 2.000; Barcelona (1923), 1.200; Cómic (1868), 1.500; Nuevo (1901), 1.500; Olympia (1924), 6.000; Palau de la Música Catalana (1908), 2.000; Coliseum (1928), 2.000; Fantasio (1931), 1.000; Capitol (1926), 1.544; Urquinaona (1931), 971; Cataluña (1916), 1.168; Fémina (1929), 1.288; Plaza de Toros Arenas, 16.000; Plaza de Toros Monumental, 25.000; Estadio de Montjuich, 65.000". *No hi consta el Camp de les Corts, de cabuda una mica inferior a l'Estadi de Montjuic*.
- (14).- El registre dels exemples sobre la qüestió podria anar des de l'esclat de la dita "guerra del futbol", fins la constatació de la pèrdua de més de 2.500 socis que va tenir el Barça entre 1930 i 1936.
- (15).- Són fragments genèrics que volen expressar les al·lusions reiteratives que contenen els comentaris de premsa, així com també algunes versions oficials posteriors proporcionades pel mateix Barcelona FC, durant el franquisme.
- (16).- Segons diverses estimacions la proporció entre policies (alguns de destacaments enviats especialment des de l'Aragó, Castella i altres zones peninsulars) i espectadors assistents oscil·lava de 1/10 a 1/14.
- (17).- Fragments literals dels comentaris emesos la nit del dia 12 de setembre de 1989, en el curs d'una entrevista radiofònica al Sr. Ferrer Salat, segons una transcripció publicada pel diari 'Avui' uns dies més tard.